

в сенсі геополітичних пошуків та орієнтацій української літератури на етапі її бездержавного існування. А відмінність позицій публіцистичного й художнього поглядів на світ виявляє дуже характерну для того часу роздвоєність нашої літератури між поняттями краси та обов'язку.

Творчий шлях Уласа Самчука, освоєння ним кількох прикметних для свого часу ідентичностей (волинянин, українець-соборник, емігрант, але також — націоналіст і позапартійний патріот) указують на потребу консолідації національно-творчих сил, яку відчував письменник. Цей процес у часи бездержавного буття українців спонтанно народжується й розвивається в різних середовищах — у Радянській Україні 1920-х (часу розквіту Розстріляного Відродження), Львові, Варшаві чи Празі 1930-х або в повоєнних еміграційних організаціях Америки та Канади. Проте синтез роз'єднаних часом ментальностей був непростим завданням. Як оцінювати на цьому тлі У.Самчука? Слід, очевидно, розділити дві форми презентації цього автора — як письменника та як публіциста-пропагандиста. До другої іпостасі належатимуть не тільки оцінки української політики та культури, а й самооцінки й естетичні декларації. Що більше, нерідко саме публіцистична, прокламаційна безпосередність псує враження від його прози (зокрема в пізньому “Ості”).

Оцінювати ж У.Самчука належить за збагачення конкретно-пластичного арсеналу української прози ХХ століття. Передусім, звісно, у романі “Волинь”, який свого часу був подією в нашій прозі. Остап Тарнавський вважав: “Улас Самчук виправдав себе своєю творчістю, він не порушував вимог, поставлених перед собою як письменник-прозаїк, і в цьому сприяли йому не тільки його зрівноважений і твердий характер, а й талант, що ним обдарувала його українська земля, літературний досвід, здобутий на Заході [...], послідовна праця й бажання нового, кращого, досконалішого”¹⁷. Талант і послідовна праця, додамо, виявилися тут і в поступі, що забезпечив митцеві читацький успіх, і в обмеженості, яка не дозволила письменникові реалізувати задекларовані в 1946 р. великі амбіції. Взаємне накладання різних, іноді суперечливих, ідентичностей у випадку Уласа Самчука не досягло ефекту гармонійної цілісності, але засвідчило шлях розвитку й долання перепон змаргіналізованої колоніалізмом свідомості українського письменника ХХ століття.

м. Краків, Польща

¹⁷ Тарнавський О. Цит. вид. — С. 340.

Олександра Бартко

“ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСНИК”: ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРІОДИЗАЦІЇ

“Літературно-науковий вісник” слушно вважають найповажнішим українським літературним виданням початку ХХ ст. На зміну заідеологізованим оцінкам журналу в радянські часи з'явилися ґрунтовні монографії, в яких він розглядається переважно об'єктивно. Зокрема, Ю.Шаповал¹ переконливо доводить, що найважливішим аспектом програми журналу впродовж усього періоду його існування було утвердження ідеалу соборної незалежної української держави. Однак і тепер

¹ Шаповал Ю. “Літературно-науковий вісник” (1898–1932 рр.): творення державницької ідеології українства. — Л., 2000. — 352 с.

лишається низка невисвітлених питань. Передусім ідеться про ті зміни, що відбувалися в художньо-естетичній концепції журналу впродовж різних періодів. Але спершу кілька зауважень щодо періодизації.

Загальновідомий факт поділу видавничої історії журналу на три періоди. За соціологічною термінологією радянських часів перший було названо демократичним (1898–1906), другий – ліберально-буржуазним (1907–1914), третій – націоналістичним (1917–1919 рр. і пізніше). Саме така періодизація покладена і в основу дослідження журналу в “Історії української літератури” у восьми томах². Сьогодні вже цілком зрозуміло, що ці означення майже не пояснюють специфіки різних періодів. Адже відстоювання демократичних цінностей у соціально-політичній сфері мало місце не лише в першій, а й у другий період. Національне визволення українського народу завжди було й залишалося першочерговим завданням видавців і більшості авторів “ЛНВ”, і не тільки у третій період видання, а назва другого періоду взагалі не відповідає його змістові.

Сучасні дослідники відмовляються від цих дефініцій. Однак що ж пропонується натомість? Помітна схильність називати періоди залежно від місця видання журналу. Відповідно перший – львівський період та другий – київський³ (згідно з Ю.Шаповалом – київське видання “ЛНВ”). Щодо третього періоду, то виникають певні труднощі, адже його слід було б також називати львівським, проте не може бути два однойменних періоди. Кожен знаходить свій вихід: В.Дорошенко уникає “територіальних” назв для першого і третього періодів, однак вживає аналогічну назву для другого. Ю.Шаповал, зберігаючи “територіальні” означення перших двох періодів, не називає за цим же критерієм третій, а вносить додатковий критерій розрізнення, вказуючи в назві, за чиєю редакцією в той чи той період видавався журнал. Отже, маємо перший період за редакцією І.Франка, другий – за редакцією М.Грушевського, третій – за редакцією Д.Донцова.

Журнал чи не найактивніше з українських видань відстоював ідею соборності української держави, що переконливо доводить Ю.Шаповал. Саме бажаючи зберегти *всеукраїнський* характер видання, що був йому притаманний уже спочатку, М.Грушевський вирішив перевести журнал зі Львова до Києва. Часопис ніколи не мислився ані редакторами, ані читачами як територіальний, тож давати такі назви окремим його періодам “це, зонайменше, означає йти проти волі видавців.

Сумнівна також періодизація згідно з іменами редакторів. Означуючи перший період як “франківський”, дослідники мимоволі применшують значення М.Грушевського, нехтуючи тим, що саме йому належить ідея заснування журналу, а також тим, що М.Грушевський і тоді виступав одним із чільних співробітників часопису. У другий період М.Грушевський був фактичним головним редактором упродовж не всього часу, а, як він сам засвідчив, до 1912 року, хоч і надалі лишався шеф-редактором журналу. Згодом (із 1912 року й до завершення Київського періоду), як зазначає Ю.Шаповал, редколегію очолював О.Олесь⁴. Щодо того, хто тоді насправді виконував функції головного редактора, існують різні думки дослідників. В.Дорошенко дуже докладно описав цей період видання журналу. Він наголосив, що після 1917 року “М.Грушевський, вернувшись з заслання до Києва, відновив свою улюблену дитину. Але журнал уже не мав того значіння і впливу, що колись. [...] Та й сам Грушевський просто вже не мав часу провадити журнал, зайнятий Центральною Радою. Він перенісся з своєю публіцистикою до газет, спершу до “Нової ради”, потім до “Народної волі”, а ЛНВ здав на опіку своєму братові Олександрові. В цей час у ЛНВ появляється поруч декого з давніших співробітників чимало молодших. Крім Ол.Грушевського, О.Олеся, Гр.Чупринки, Л.Старицької-Черняхівської, др. І.Свенціцького, П.Стебельського

² Див.: *Історія української літератури*: У 8 т. – К., 1968. – Т. 5. – С. 50.

³ Див.: *Дорошенко В.* “Літературно-науковий вісник” // Літературно-науковий вісник. Показчик змісту. – К.; Нью-Йорк, 2000. – С. 533.

⁴ Див.: *Шаповал Ю.* Цит. вид. – С. 109.

й ін. бачимо М.Рильського, Я.Савченка, П.Тичину, М.Івченка, Ю.Іванова-Меженка. Та найбільшою прикрасою журналу були все ж таки статті проф. М.Грушевського на політичні й літературні теми”⁵. Далі він згадав про те, як сам змушений був виїхати з Києва наприкінці січня 1919 року. І далі: “Олесь і М. Грушевський теж виїхали тоді за кордон, але ЛНВісник виходив і без них аж до 1920 р. за редакцією М.Зерова [...]”⁶. В.Дорошенко завважив також те, що в перший період величезні заслуги “поклали для журналу його редактори — Михайло Грушевський, Іван Франко й Вол.Гнатюк. Перші два як організатори й керманічі, а Гнатюк як незмінний технічний редактор і коректор та невтомний співробітник. Але найбільше праці вложив тоді у ЛНВ таки Франко”.⁷ Однак слід наголосити, що саме М.Грушевський у перший період здійснював загальне керівництво журналом, публікував чимало своїх статей, контролював процес підготовки та видання. Не применшуючи значення І.Франка, завважимо, що на початку діяльності журналу І.Франко відповідав передусім за літературний відділ (хоч і вміщував чимало статей національно-визвольної та громадсько-політичної тематики). Згодом частка публікацій І.Франка зростає. Розширилася тематика і проблематика. Активній і плідній праці І.Франка в часописі завадила тяжка недуга. У 1908 році М.Грушевський змушений з боєм констатувати, що І.Франко вже не може брати активної участі в підготовці журналу.

З відомих причин у радянський період дослідники гіперболізували наявні у І.Франка й М.Грушевського відмінності в поглядах на перспективи суспільно-політичного й літературного розвитку українства. Почасти використовували для цього справді існуючі розбіжності, почасти спекулювали на ускладненні особистих стосунків між ученими, що могли бути зумовлені водночас загостренням хвороби І.Франка та трагічними обставинами приватного життя, що робили його, колись такого толерантного і врівноваженого, вразливішим. Зрештою, радянським літературознавством ці дві постаті були безпідставно протиставлені як два антагоністи-антиподи.

Варто визнати, що сьогодні дослідники не мають виробленого єдиного принципу та критерію для періодизації видання “Літературно-наукового вісника”. Це виразно позначилося на пропонованих назвах різних його періодів і навіть у непевності щодо визначення хронологічних меж цих періодів. Сучасні вчені, передусім Ю.Шаповал, визначають ширші хронологічні межі другого періоду, завершуючи його не 1914, а 1920 роком. Така періодизація більш мотивована, однак теж не бездоганна. Хоча М.Грушевський і надалі (після 1912 року) залишався одним із найактивніших авторів журналу, одним із творців його програми, у період 1917–1919 років суттєво змінилася тематика журналу, як і статті М.Грушевського.

В.Дорошенко завершив другий період 1919 роком. У згаданій статті він був змушений говорити окремо про “ЛНВісник київського періоду рр. 1907–1914” та про відроджений у 1919 році.

Тут варто не погодитися з шановним автором стосовно публікацій М.Грушевського “на літературні теми”. Якщо уважно поглянути на бібліографію статей М.Грушевського в “Літературно-науковому віснику”, як і на сторінки самого журналу, то переконаємося, що чимало його розлогих матеріалів на літературні теми опубліковано вже в перший період. Тоді з’являються його статті “Із чужих літератур” (1898–99), “Промова з нагоди 25-літнього ювілею І.Франка” (1898), біобібліографічна характеристика творчості Н.Кобринської (1900), біографія й характеристика творчості Г.Потапенка (1900), стаття про оповідання Ф.Копе (1900), некрологи на смерть М.Гулака-Артемівського (1899), М.Некрасова (1903), А.Чехова (1904) та рецензії на твори І.Франка (1898, 1906), книжку “Привіт д-ру Франку” (1898), твори О.Маковея (1898), М.Чернявського (1898), М.Черемшини (1902). Однак навряд чи їх можна вважати визначними літературно-

⁵ Дорошенко В. Цит. вид. – С. 537.

⁶ Там само. – С. 539.

⁷ Там само. – С. 529.

критичними статтями. Так само не варто перебільшувати значення статей М.Грушевського “на літературну тему” у другий період видання журналу. Справді, тоді з’явилися рецензії М.Грушевського на видання творів М.Старицького (1908), І.Франка (1909), Л.Мартовича (1918), Г.Квітки-Основ’яненка (1919), М.Яцківа (1919), на книжку А.Лотоцького “Демократична література” (1908), а також серія великих статей про Т.Шевченка (1908, 1911, 1912, 1914 рр.) і стаття про І.Франка “Сорокалітній подвиг” (1913). Можна ще згадати некрологи на смерть І.Нечуя-Левицького, Лесі Українки, Л.Толстого, М.Коцюбинського, ювілейні статті до роковин Т.Шевченка, О.Герцена, Л.Толстого, М.Гоголя. Однак чи варто вважати їх “найбільшою прикрасою журналу”? Погоджуючись із важливістю публікацій М.Грушевського для утвердження ідеалу соборної України, непересічним значенням його статей на громадсько-політичні й національно-визвольні теми, варто визнати, що М.Грушевський ніколи не мав вирішального впливу на формування естетико-теоретичних засад літературної критики в журналі (ані в перший період, ані в другий). Зрозуміло, що таке твердження ставить під сумнів доцільність (саме в контексті історії літератури й літературної критики) розгляду постаті М.Грушевського як центральної в розробці художньо-естетичної концепції журналу другого періоду.

Отже, вказуючи, за чиєю редакцією видавався журнал, дослідники досягають більшої мотиваності поділу видання на окремі періоди (аніж при використанні “територіального” принципу) і навіть більшої переконливості у визначенні хронологічних меж окремих періодів, опосередковано вказуючи на існування певних суттєвих відмінностей між ними, прямо пов’язуючи їх у назві з чільною роллю редакторів журналу І.Франка, М.Грушевського та Д.Донцова.

Без сумніву, особистість головного редактора (а особливо таких постатей, як у ЛНВ) накладає свій відбиток на концепцію видання та його програму. Стосовно І.Франка та Д.Донцова такий вплив вирішальний, а щодо М.Грушевського виникають деякі застереження. Хоч ідея заснування журналу належала саме М.Грушевському й він не стояв осторонь формування концепції та програми видання з перших випусків, а у другий період узяв на себе тягар редакторської відповідальності, слід визнати: у перший, а особливо у другий період у формуванні редакційного портфеля беруть активну участь численні талановиті публіцисти, літературні критики та вчені — І.Франко, О.Маковей, М.Євшан, О.Грушевський, — кожен з яких був яскравою творчою особистістю. Здебільшого саме вони сформували художньо-естетичну концепцію видання, надали “ЛНВ” того важливого впливу на літературний процес і формування нових підходів до аналізу художніх творів, сприяли пошуку нових естетико-теоретичних засад літературної критики, методів і способів дослідження творчості. Особлива роль М.Грушевського в тому, що він послідовно втілював принцип толерантності щодо думок опонентів, заохочував різноманітність у творчих пошуках. Намагання надати право голосу всім талановитим письменникам і літературним критикам незалежно від того, до якого художнього стилю чи напрямку їх зараховували, чітко й однозначно задеклароване на початку другого періоду, не завжди було реалізоване на практиці. Однак навіть ті спроби, що мали місце в першій⁸ (а особливо у другий) період викликали неодноразову полеміку в тодішній пресі зі звинуваченнями “ЛНВ” в еkleктичності й безпринципності, нехтуванні виховними завданнями літератури тощо. Усе це й досі залишалося недослідженим, не враховувалося при розгляді відмінностей, що об’єктивно існували між окремими періодами видання журналу.

Констатуючи зміни редакційного ядра журналу, сучасні дослідники як і раніше звертають мало уваги на ті індивідуальні, часто навіть дуже характерні для своєї доби філософсько-естетичні шукання цих нових авторів. Тому програма,

⁸ Згадаймо відому статтю С.Єфремова “В поисках новой красоты” (*Єфремов С.* Літературно-критичні статті. — К., 1993. — С. 48-121), у ній критиці підлягають і модерністські твори, опубліковані на сторінках “ЛНВ”, а також полеміку щодо цієї статті на сторінках журналу.

концепція та місія журналу розглядаються як щось малозмінюване від часу його заснування й до закриття, акцент робиться на наскрізних протягом тривалого часу (і надто загальних) ідеях та принципах, через що складається хибне враження про існування якоїсь загальної єдиної концепції національного та літературного розвитку на його сторінках і в першій, і в другий, і в третій періоди видання. Не помічають суперечностей навіть відомі сучасні дослідники, мимоволі накладають філософсько-естетичні принципи, вироблені в перший період видання журналу, на характеристику публікацій другого та третього періодів, розглядаючи їх в єдиному проблемно-тематичному колі. Щодо окремих публікацій у “ЛНВ” такі висновки бувають цілком слушні, однак у цілому такий підхід ставить під сумнів потребу не номінального, а принципового виокремлення трьох періодів його існування.

Який головний критерій розрізнення мусить стати принципом поділу журналу на окремі періоди? Це питання досі залишається без відповіді. Чи може естетичний критерій бути визначальним для такої періодизації? Навряд. Чи можна назвати перший період без додаткових застережень позитивістським? Тоді як же бути з ознаками антипозитивістського зламу, що помітні у статтях І.Франка, із тодішнім його поступовим переходом “від соціологічної до психологічної зумовленості літератури”? Зрештою, із публікацією на його сторінках численних творів українських і зарубіжних письменників-модерністів? Узагалі, чи може існувати єдиний критерій, принциповий для означення окремих періодів журналу такого універсального змісту, яким був “ЛНВ”? Якщо ж ні, то чи може існувати кілька назв для одного періоду, що спиралися б на різні критерії?

Досі відмінність між різними періодами залишається до кінця не з’ясованою, говорити про остаточне означення цих періодів рано. Найбільш адекватним, хоча далеко не бездоганим, принципом залишається персональний (за іменем головного редактора).

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ АВТОРІВ

Журнал “Слово і Час” висвітлює питання історії, теорії та сучасної практики літературного руху, загальнокультурного життя. Виходячи з принципів об’єктивності та плюралізму, редакція не вважає за обов’язкове поділяти всі погляди й положення авторів, завдяки чому зберігає і природний ґрунт для конструктивної полеміки.

Неодмінними вимогами до матеріалів, що подаються на розгляд редколегії, є достеменність наведених фактів, посилань на всі використані джерела, точність у цитуванні.

Статті та інші матеріали (крім листів) подаються до редакції українською мовою, обсягом не більше друкованого аркуша; посилання розміщуються внизу сторінки.

Статті подавати в комп’ютерному наборі – як текстовий файл без переносів у словах у текстовому редакторі Microsoft Word у розширенні RTF на стандартній дискеті; можна надсилати електронною поштою: jour_sich@iatp.org.ua; www.word-and-time.iatp.org.ua.

До дискети обов’язково мусить бути подана виразна роздруковка статті у 2-х примірниках, виконана шрифтом не менше 14 кегля через 2 інтервали 28 рядків на сторінці.

До статті додаються: анотація (на 600-800 знаків), ключові слова, а також прізвище, ім’я та по-батькові автора й назва статті – усе англійською, українською та російською мовами.